OBSAH:

1. Úvod 6
2. História obce v súvislosti s baníctvom 7
3. Geológia 12
4. Dobývanie a spracovanie rúd 17
5. Banské polia v oblasti Poráč - Koterbachy 25
6. Šachty 46
7. Štôlne 86
8. Objekty súvisiace s banskou činnosťou 115
9. Zatápanie bane Rudňany - Poráč 134
10. Tovarišstvo Poráčskeho baníctva 137
11. Poráčsky banícky chodník 139

Baníctvo na Červenom vrchu.

1. Úvod

Baníctvo v oblasti Poráča existuje už niekoľko storočí ale po roku 1990 došlo k jeho postupnému útlmu a možno predpokladať, že v najbližšej dobe dôjde v tejto oblasti k úplnému zastaveniu ťažby. V roku 1993 došlo k ukončeniu ťažby železných rúd, vzhľadom na ich vtedajšiu nerentabilnosť a od tohto obdobia dochádzalo a dochádza k postupnej likvidácii a zatápaniu bane aj v oblasti Poráča pod Rochus obzorom. V súčasnosti je baňa po Rochus obzor zatopená a voda vyteká dedičnou štôlňou Rochus v Rudňanoch na povrch. V činnosti sú už len pracoviská v okolí obce Poráč Baniská nad Rochus obzorom s ťažbou barytu. Po doťažení zbytkových bilančných zásob možno predpokladať, že dôjde k úplnému ukončeniu banskej činnosti na Poráči.

Úlohou tejto publikácie je celkové zhrnutie zachovaných poznatkov vyplývajúcich z dokumentácie o baníctve na Poráči do jedného uceleného a chronologického celku doplneného o nové poznatky, aby sme pripomínali budúcim generáciám historickú úlohu baníctva, ktoré bolo neoddeliteľnou súčasťou života obyvateľov obce Poráč po niekoľko storočí. Táto publikácia má zdôrazniť historickú úlohu obce v minulosti v súvislosti s baníctvom v tejto oblasti.

Baníctvo, tak ako ostatné priemyselné odvetvia, sa vyvíjalo postupne s rozvojom priemyslu a podľa vtedajšej ekonomickej situácie v krajine a okolí, čo ovplyvňovalo jeho celkový chod. Striedali sa tu obdobia rozkvetu s obdobiami útlmu až úplného zastavenia banskej činnosti.

Táto kniha dokumentuje históriu baníctva v obci Poráč podľa dostupných historických mapových podkladov zo Štátneho ústredného banského archívu v Banskej Štiavnici, VHHT Vitkovice, ale aj máp, ktoré sa zachovali u niektorých nadšencov baníctva a zo zachovalých dokumentov Železorudných baní, ako aj vlastných podkladov a poznatkov autorov knihy.

Z písomných dokumentov zhrňuje iba už publikované historické poznatky, ale nové neskúma. Zaoberá sa banskou činnosťou a činnosťou s ňou súvisiacou na kopci Baniská južne nad obcou na žile Droždiak od jej najvýchodnejšej časti po banské pole Rothbaum na západe a ďalšími banskými poliami v okolí Poráča. Banskou činnosťou od banského poľa Pätoraká po najzápadnejšie banské pole Rochus sa podrobnejšie nevenujeme, je iba informatívne spomenutá.

2. História obce Poráč (Červený vrch, Vereshegy, Porácz ...) v súvislosti s baníctvom.

Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1255. V Miloveckej listine je Poráč spomínaný ako riedko osídlené územie. Existenciu obce ako baníckej osady možno predpokladať už začiatkom 14. storočia, kedy sa začal rozvoj spišského medenorudného a železorudného baníctva za čias vlády uhorského kráľa Karola Róberta z Anjou (1308-1342). Dokazuje to aj prítomnosť početných baníckych osád v 14. storočí v okolí obce a to Belá, Kostrušín (Riolfalva), Slop, Lendava, Kuffurbach.

Názvy okolitých potokov z tohto obdobia, ako Zlatý potok a Medený potok, naznačujú, že sa tu popri medi ťažili aj vzácne kovy. Poráč sa v počiatkoch preslávil hlavne ťažbou medi, čo sa odráža v pomenovaní názvu obce v stredovekých listinách:

1255 – Milovecká listina – riedko osídlené územie

1332 – Medený potok

1374 - Veresheng **Červený vrch**

1382 – Vereshegy **Červený vrch**

1471 – Veresheg alebo Rotenberg **Červený vrch**

Červená farba vrchu Baniská je spôsobená oxidáciou prvotných minerálov obsahujúcich meď, ortuť a železo na sekundárne minerály najmä limonit a práškovú ortuť v oxidačnej zóne žíl vychádzajúcich na povrch na tomto mieste tvoriacich tzv. gosan.

Neskôr sa objavili ďalšie pomenovania obce a vracali sa k pôvodným názvom a to:

Palocz, Porach, Poracz, Poracs až po dnešný názov **Poráč**.

Poráč patril v minulosti k menším baníckym osadám, až v priebehu 18. storočia zaznamenala obec veľký rozvoj zásluhou výnosných medených baní.

Nadväznosť na baníctvo a hutníctvo v okolí mala aj výroba dreveného uhlia. Obyvatelia obce si týmto spôsobom privyrábali popri poľnohospodárstve a chove dobytka a oviec.

Drevené uhlie sa vyrábalo z tvrdého dreva, hlavne bukového z okolitých lesoch a dopravovalo sa povozmi do hutí kde sa používalo sa ako palivo v hutníctve pri tavení železa, drahých a farebných kovov až do konca 19. storočia. Výroba dreveného uhlia bola priamo v lesoch na tzv. štitach, čo je urovnaná časť pozemku pre postavenie miliera. Tieto „štity“ sa nachádzajú v okolí obce v stovkách kusov.

Veľmi dôležitou činnosťou poráčskych obyvateľov bol v počiatkoch baníctva, až do zmechanizovania tejto činnosti, zvoz vyťaženej suroviny na jej spracovanie do hutí v oblasti Spiša. Na to využívali osadníci povozy ťahané hlavne volami alebo koňmi.

Pôvodným obyvateľstvom boli rusíni a postupne k nim pribudli nemeckí baníci. Ich základným spôsobom obživy bolo v tomto hornatom prostredí roľníctvo, chov oviec a dobytka. V 14. storočí bolo vyspelé baníctvo vo Vondrišeli (Nálepkovo) a tamojšie banské spoločnosti ťažili

4. Dobývanie a spracovanie rúd.

V oblasti Poráča neboli nájdené prvé primitívne banícke nástroje a to železko a kladivko, čo by znamenalo, že s prieskumom a ťažbou sa začalo až po odskúšaní používania čierneho strelného prachu v podzemí. Nie je však možné, aby bol Poráč takto izolovaný od okolia, nakoľko v okolitých baníckych osadách sa razilo a ťažilo aj pomocou železka – Slovinky, Vondrišeľ, Gelnica a pod. Je predpoklad, že prvé banské diela boli razené priamo v žile Droždiak vzhľadom na jej východ na povrch a postupom dobývania do nižších polôh boli tieto podrúbané a zničené.

Až do 18. storočia hlavnými a najvýnosnejšími zložkami, ktoré sa v Poráči dobývali, boli meď, železo a vzácne kovy striebro, zlato. Ťažba hlavne železných rúd sa začala keď sa vlastníkom ťažobných spoločností v roku 1895 stáva Vítkovické banské a hutné ťažiarstvo.

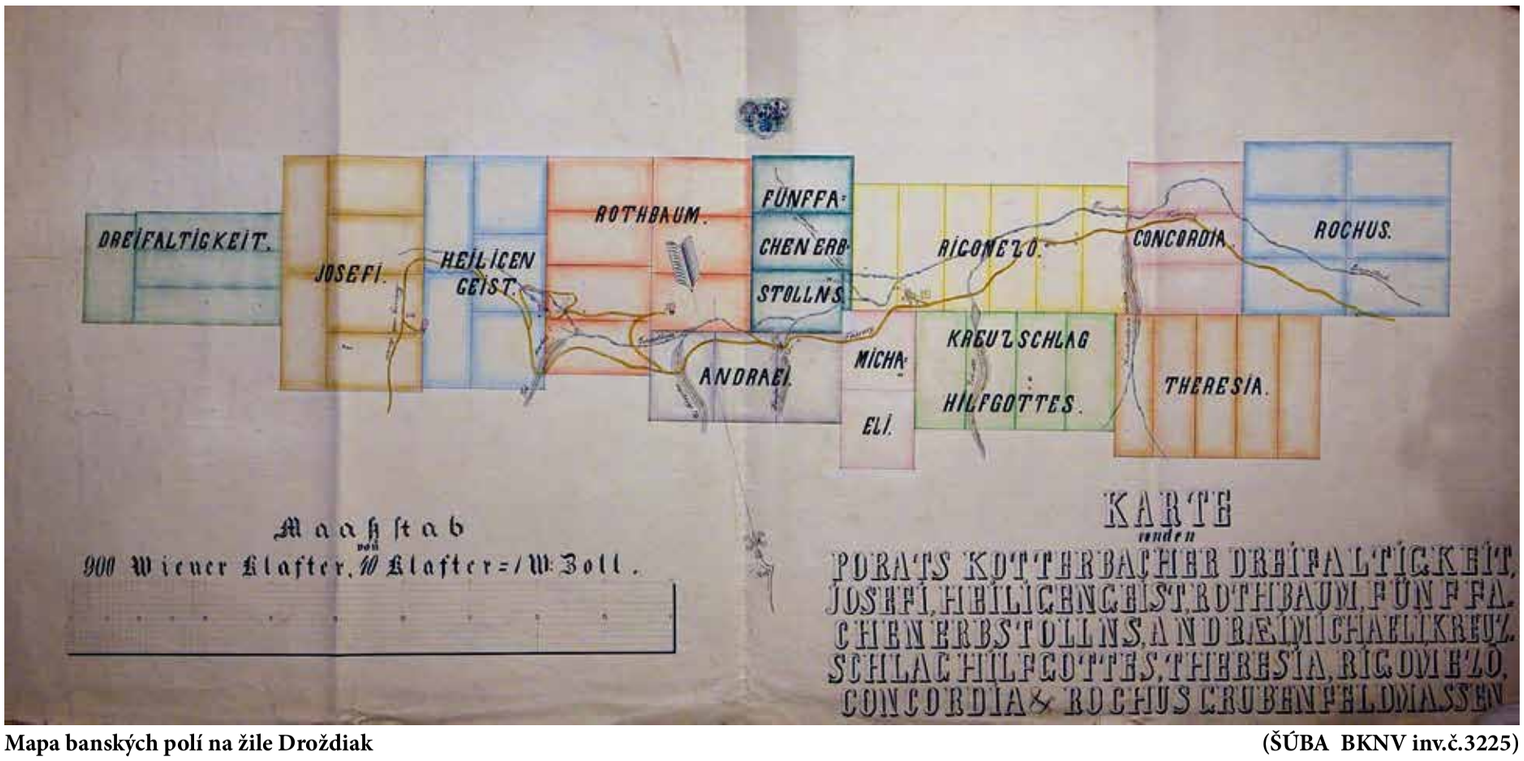
Vzhľadom na východ ložiska na povrch s ťažbou hlavne vzácnych kovov a železa sa začalo v dávnom období pred prvou zmienkou o obci. V prvej fáze dobývania dochádzalo k povrchovému zberu resp. kopaniu rýh v oblasti Baníska. Na vrchole Baníska sa v podloží aj nadloží vedľa najväčšieho prepadliska nachádzajú pozostatky trosiek a keramických nádob, čo nasvedčuje prítomnosť nejakej pece v minulosti. V následnej dobe sa rudy nakladali na povozy a dopravovali k hutám, kde sa z nich tavili kovy. Tieto vzácne a farebné kovy sa nachádzali v podloží a nadloží hlavnej žily Droždiak a jej odžilkov. Jadro – stred žíl bol tvorený barytom resp. ferobarytom (baryt prerastaný žilkami sideritu), ktorý v tej dobe ťažby sa bral ako nepotrebný materiál a používal sa na zakladanie vyrúbaných priestorov.

Od začiatku rozvinutejšej ťažby v oblasti sa dobývalo metódou **výstupkové dobývanie so zakladaním vyrúbaných priestorov**. Výstupkové dobývanie bolo podľa hrúbky ťaženej suroviny buď smerné po žile alebo priečne pri väčšej hrúbke zrudnenia. Keďže sa všetok vyrúbaný priestor zakladal, zároveň sa musela dobývať hlušina (jalovina), aby bolo dostatok materiálu na zakladanie vyrúbaných priestorov. Medzi základkový materiál pri ťažbe sulfidov patril aj baryt. Množstvo vyťaženej jaloviny muselo byť také isté ako množstvo vyťaženej rudy. Preto aj oblasť Baníska bola terasovite rozdelená jednotlivými povrchovými lomami na niekoľko úrovní. Výstupkové dobývanie bolo jedinou dobývacou metódou od začiatku ťažby až do roku 1943. Potom sa začalo experimentovať s metódou **dobývaním šikminami**.

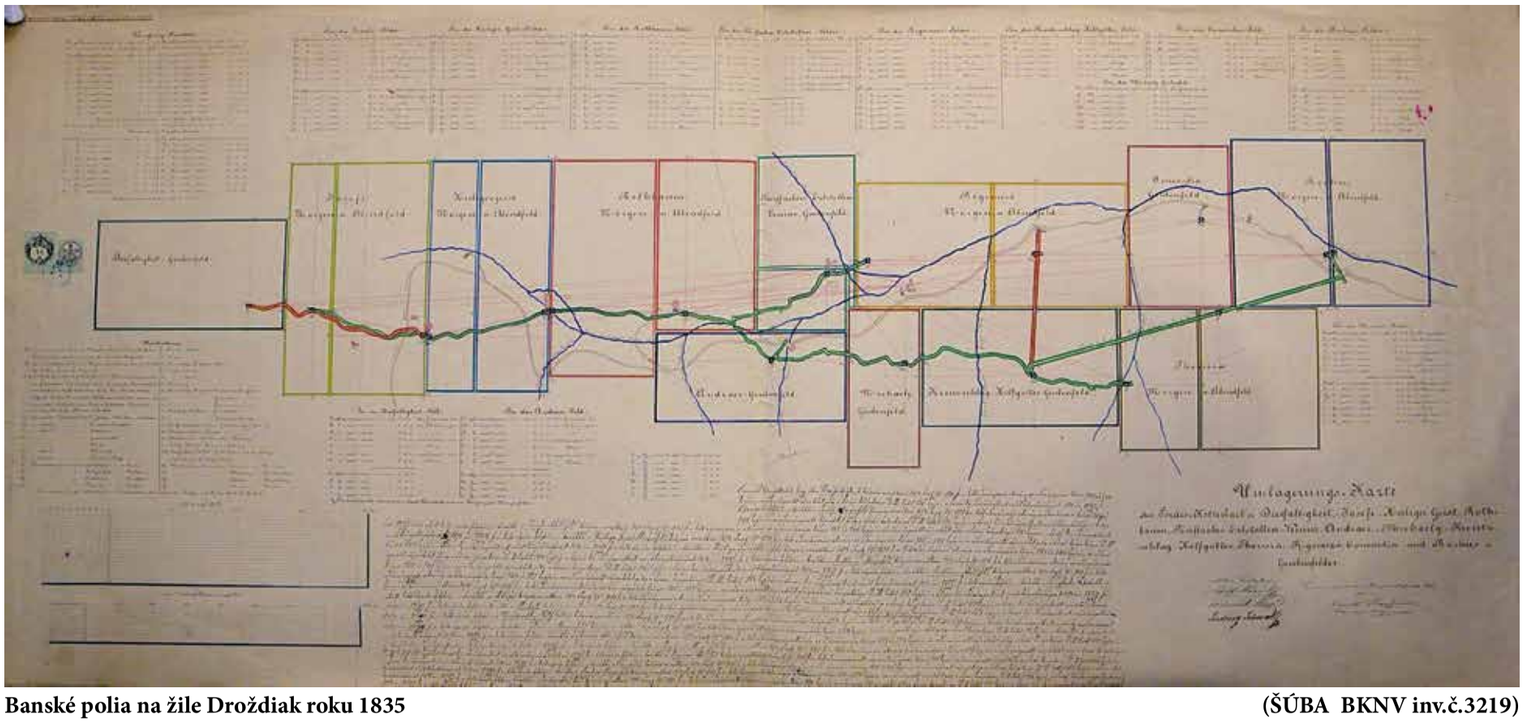
Výstupkové dobývanie bola metóda dobývania s vysokou výrubnosťou a pri ručnom nakladaní bolo malé znečistenie rudy. Malo výkonnosť 3 – 4 ton/hlavu/zmenu, ale veľkú fyzickú náročnosť na baníkov. Táto dobývacia metóda sa bez problémov prispôsobila rôznym geometrickým tvarom žily ako aj rôznej súdržnosti sprievodných hornín.

V roku 1951 sa začala skúšať metóda **dobývanie na skládku**.

V roku 1953 za účelom zvýšenia objemu ťažby sa hlavne v oblasti Rudnian začali používať bezzákladkové metódy dobývania a to **dobývanie otvorenou komorou, medziobzorové dobývanie na zával a dobývanie na skládku**. Tieto dobývacie metódy spôsobovali zavaľovanie nadložných hornín a tým dochádzalo k obrovským prejavom na povrch. Používaním týchto

Mapa banských polí na žile Droždiak **(ŠÚBA BKNV inv.č.3225)**

Banské polia na žile Droždiak roku 1835 **(ŠÚBA BKNV inv.č.3219)**

Banské pole PAVOL (Paul) - pod Fajfeným hrbom

- táto baňa v roku 1871 patrila Rakúsko – maďarskej vysokopecnej spoločnosti a podľa vysokého ročného poplatku sa muselo jednať o veľmi výnosnú baňu.

Ťažil sa tu limonit. Zaregistrovaná 23.3.1880.

Banské pole ZUZANA - na Bakošovej holi

Podľa záznamov v ŠUBA sa to nachádzalo na Bakošovej holi čo v dnešnom pomenovaní je to na Holom vrchu, čomu nasvedčujú aj pozostatky po banských prácach.

Ťažba striebra a železa. Bolo zaregistrované 5.8.1854.

Banské pole PETER A PAVOL - na Suchom vrchu

Jeho existenciu potvrdzujú početné pozostatky banských prác v oblasti Suchého vrchu. V severnej strane Suchého vrchu v najnižších miestach od potoka sú vyrazené dve štôlne s haldami pred ich ústím. Keďže sa nachádzajú v banskom poli Peter a Pavol, ich názov je totožný.

Štôlňa PETER

je situovaná západnejšie cca 12 výškových metrov nad Poráčskym potokom vedľa bývalej zjazdovky Zabiják. Štôlňa smeruje južným smerom pod kopec Suchý vrch a nafáravá nevírazne ankerit – siderit – kremennú žilky a výraznejšiu hematitovú (spekularit) žilu. V súčasnosti je prístupných cca 120 m rovnej chodby bez prekopov po zával v plnom profile na spekularitovej žile. Celkovú dĺžku chodby nepoznáme ani prípadnú ťažbu v nej.

Táto baňa sa spomína v roku 1839, kedy mala 32 ťažiarov, ktorí väčšinou pochádzali zo Švedlára.

Pred baňou Peter a Pavol sa nachádza oblasť, ktorú miestni nazývajú „Hutno“ (Huta), z čoho vyplýva, že v tejto oblasti sa nachádzali huty na spracovanie vyťaženej rudy.

Struska z prevádzky huty sa nachádza v západnej časti pod Suchým vrchom. V tejto časti sa nachádzajú aj pozostatky banských prác ako sú pingy, haldy a zavalené štôlne.

V roku 1754 bola v Poráčskej doline postavená dobre prosperujúca huta svätého Imricha.

Nadmorská výška ústia štôlne je 627 m.

Pred ústím štôlne na jej halde sa nachádza aj geologický vrt s označením Ry-20, ktorý bol vyvŕtaný v roku 1958. Jeho hĺbka je 460 m a je uklonený k severu. Výsledok vrtných prác bol nezaujímavý z hľadiska východného pokračovania Droždiak žily a jej ďalšieho možného priemyselného využitia oblasti na ťažbu.

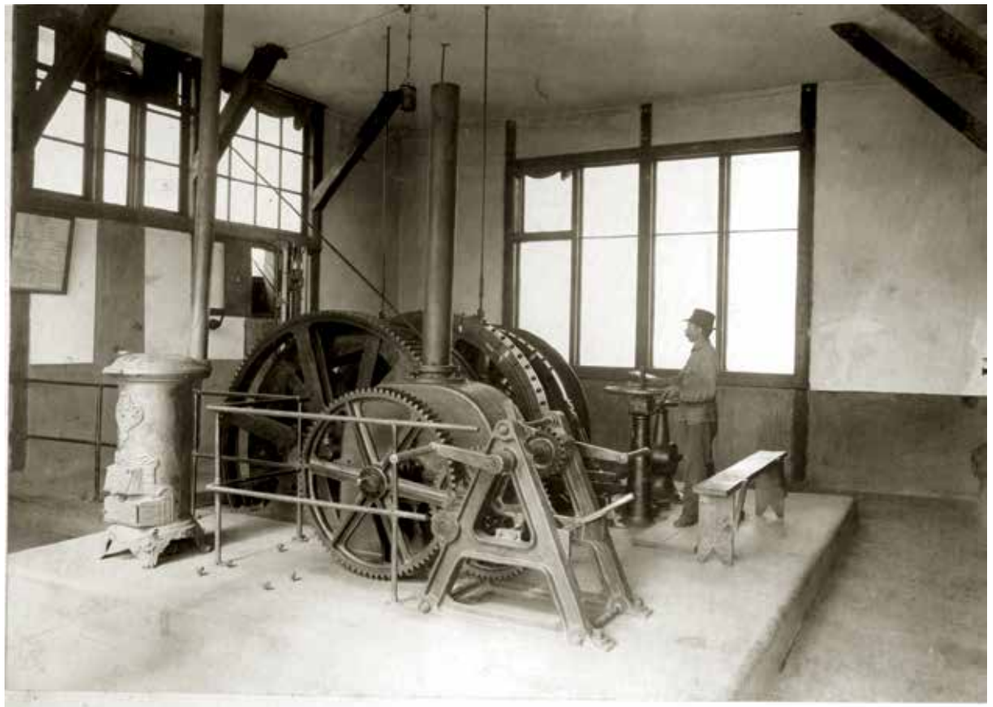
Štôlňa Peter pred zrekonštruovaním

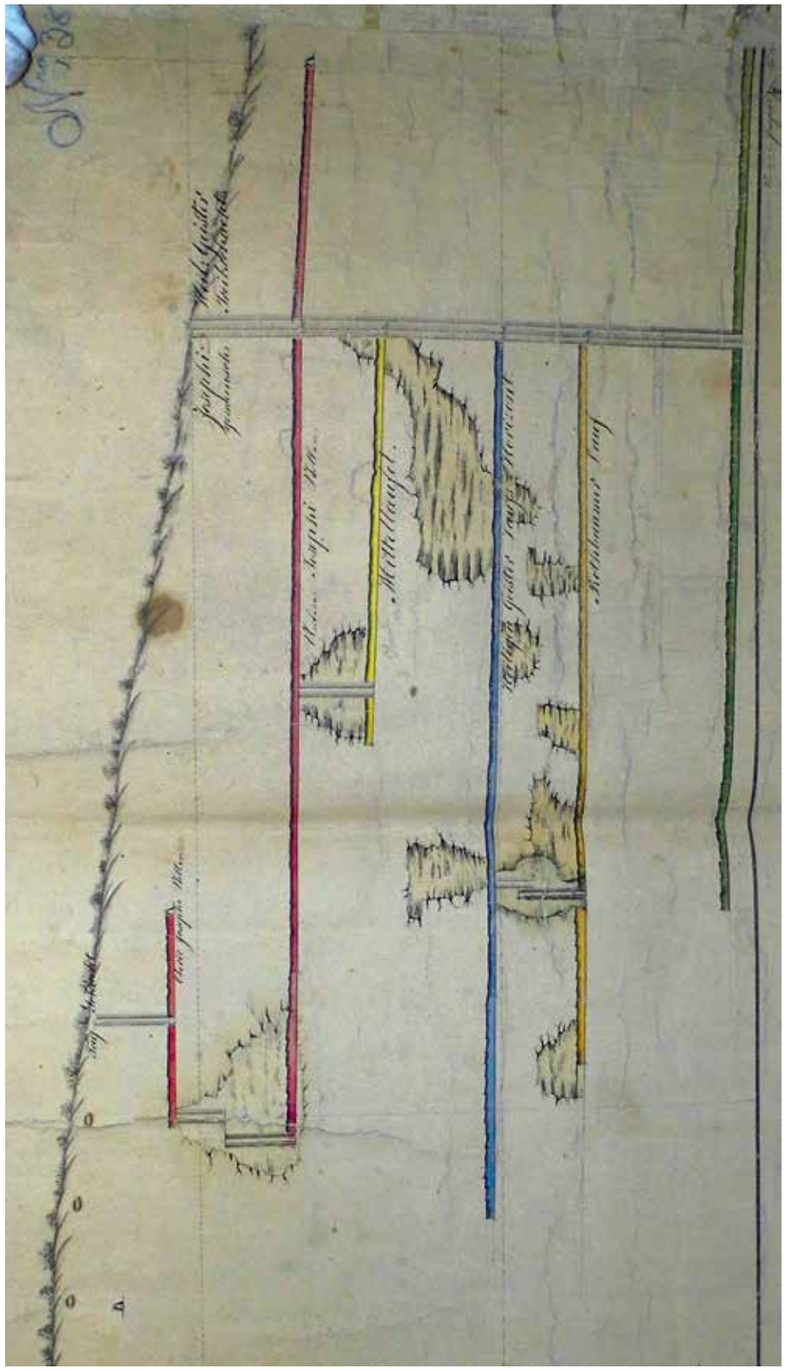
Portál štôlne Peter **Foto: Miloš Greisel**

Josefischacht.

Bremshaspel am Josefischacht.

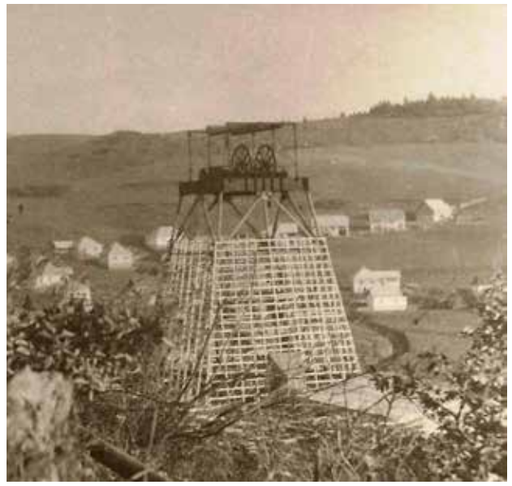

(ŠÚBA ŽBNV inv.č. 1927)

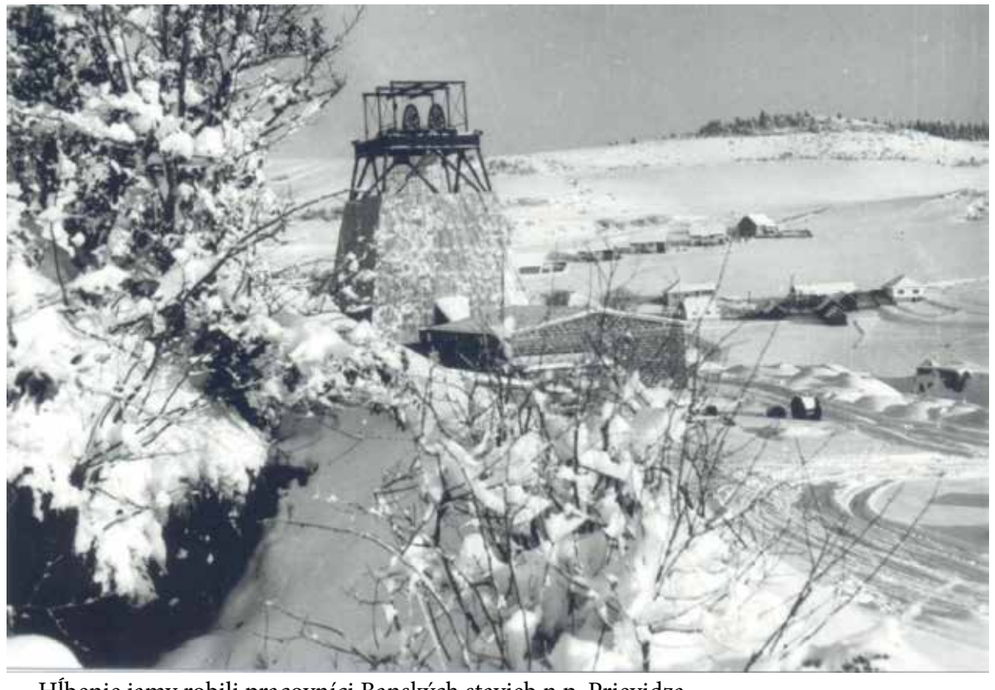
Mapa Jozef šachty a blokov východne od nej.

V ľavej hornej časti mapy je naznačená Vyšná Jozef štôlňa s komínom ústiacim na povrch. Toto prepojenie bolo dôležité hlavne kvôli vetraniu podzemia. Pod ňou je úroveň strednej Jozef štôlne, Mittellaufel, horizont sv. Ducha, horizont Rothbaum a Aberti horizont.

Šachta (jama) PORÁČ

HÍbenie jamy robili pracovníci Banských stavieb n.p. Prievidza.

Začiatok hÍbenia jamy	IX / 1962
Spustenie jamy do prevádzky	IV / 1968

Ťažný stroj jamy Poráč **foto: Miloš Greisel**

Ovládací pult ťažného stroja **foto: Miloš Greisel**

Oblasť východne od Jozef šachty - Baniska

V ľavej strane fotografie je v pozadí kostol sv. Demetra a pred ním bývalá správa bane pred Vyšnou Jozefskou štôlňou tzv. barák.

Obrázok z 20-tych rokov 20. storočia

Výklopník na úrovni Vyšnej Jozef štôlne II

